

2 ALGEMEEN

Nationale Parken in Nederland zijn grote aaneengesloten gebieden van tenminste 1.000 hectare, bestaande uit natuurterreinen, wateren en/of bossen, met een bijzonder planten- en dierenleven en een hoge belevingswaarde. Daarnaast kunnen Nationale Parken ook cultuurgronden bevatten, al dan niet als onderdeel van de EHS. Tevens zijn er goede mogelijkheden voor recreatief medegebruik. In Nationale Parken worden natuurbeheer en natuurontwikkeling geïntensiveerd, worden natuur- en milieu-educatie sterk gestimuleerd en worden natuurgerichte recreatie en onderzoek bevorderd. (definitie Nationale Parken)

2.1 BEGRIPSOMSCHRIJVING

Wereldwijd zijn sinds het einde van de vorige eeuw nationale parken ingesteld om natuurgebieden veilig te stellen. Om natuurbeleid op wereldschaal gestalte te geven is in 1948 de *International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)* opgericht. In 1960 werd een aparte commissie voor het mondiale nationale parkenbeleid ingesteld. Deze commissie bracht een lijst uit van te beschermen gebieden en definieerde het begrip Nationaal Park. In 1969 ondertekende Nederland de *IUCN*-resolutie en verplichtte zich daarmee tot de instelling van nationale parken.

Nationale Parken maken in Nederland, wanneer zij zijn opgenomen in de provinciale uitwerkingen, als zgn. bestaand bos- en natuurgebied deel uit van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De EHS is de in het Natuurbeleidsplan (1990) gepresenteerde netwerk van samenhangende natuurgebieden.

De oorspronkelijke begripsomschrijving van een Nationaal Park komt uit het Structuurschema Natuur en Landschapsbehoud

(1984). Deze stelt dat een Nationaal Park bestaat uit waardevolle bos- en natuurgebieden waarin geen of nagenoeg geen cultuurgronden liggen. Het Structuurschema Groene Ruimte (1993) verbreedt de begripsomschrijving. Deze stelt dat nationale parken ook cultuurgronden kunnen omvatten voorzover deze zijn aangewezen als reservaatgebieden. Het in 2002 verschenen Structuurschema Groene Ruimte 2 verbreedt de begripsomschrijving nog verder door te stellen dat Nationale Parken ook cultuurgronden kunnen bevatten, al dan niet als onderdeel van de EHS. Hiermee werd de weg vrijgemaakt om een gebied als het stroomdallandschap Drentsche Aa op te nemen in het parkenstelsel. De begripsomschrijvingen van de afgelopen twintig jaar geven dus aan dat de rijksoverheid het accent verschuift van natuur naar cultuur; van gebieden zonder landbouwgrond tot gebieden waar ook landbouwgronden van buiten de EHS deel van kunnen uitmaken.

Voor het Dwingelderveld gaan we ervan uit dat het gehele Nationaal Park tot gewoon de EHS behoort waar nu nieuwe ontwikkelingen, zoals het inschakelen van de landbouw bij het beheer, mogelijk zijn.

De meest recente begripsomschrijving van het Nationaal Park is opgenomen in het Structuurschema Groene Ruimte 2 van januari 2002 (zie definitie onder kop 'Algemeen')

2.2 SAMENWERKINGSVERBAND

Afgezien van NP De Hoge Veluwe en NP Veluwezoom telt Nederland momenteel 17 Nationale Parken en 1 Nationaal Park 'in oprichting'. De in 1980 opgerichte Voorlopige Commissie Nationale Parken (VCNP) had tot 1998 de taak de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij te adviseren over de instelling van de nationale parken. In 1998 is de VCNP opgeheven.

Het Nationaal Park Dwingelderveld stond aan de wieg van de het Samenwerkingsverband Nationale Parken (SNP). Het SNP is een overlegplatform waar voorzitters en secretarissen, en vertegenwoordigers van het ministerie van LNV, de Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en het IVN informatie uitwisselen over ontwikkelingen in de nationale parken. Het SNP is de afgelopen jaren meer geweest dan een overlegplatform. Projecten als de gezamenlijke website, open dag en logo zijn gestart met als doel de externe profilering van de parken te versterken. Daarnaast heeft het SNP gezamenlijke standpunten geformuleerd over de financiering van de parken en betrokkenheid bij het rijksbeleid. Gaandeweg is het SNP steeds meer in de rol van belangenbehartiger beland. Momenteel nemen achttien Nationale Parken – waaronder het Dwingelderveld - deel aan het SNP.

2.3 INSTELLING

Op 5 juni 1986 verleende de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) aan het Dwingelderveld de status "Nationaal Park in oprichting". Op 22 augustus 1991 werd het Nationaal Park Dwingelderveld officieel ingesteld. Met ingang van 1 BIP 2004 - NP Dwingelderveld (versie 23 oktober 2002)

januari 2002 heeft het Dwingelderveld zich aangesloten bij Europarc, de parapluorganisatie van Europese beschermde natuurgebieden. De procedure die heeft geleid tot de definitieve instelling is vermeld in onderstaand kader

- 1980 Instelling VCNP
- 1980 Instelling Stuurgroep Voorbereiding Nationaal Park Dwingelderveld
- 1982 Positief advies VCNP over instelling Nationaal Park Dwingelderveld i.o.
- 1982 Stuurgroep besluit tot opstellen van Schetsplan
- 1983 Vaststelling Schetsplan
- 1986 Minister LNV geeft Dwingelderveld status Nationaal Park i.o.
- 1986 Instelling Overlegorgaan
- 1988 Overlegorgaan stelt Beheers- en I Inrichtingsplan Dwingelderveld vast
- 1989 Positief advies VCNP aan Minister LNV over definitieve statusverlening
- 1989 Overlegorgaan akkoord met definitieve statusverlening
- 1991 Officiële instelling Nationaal Park Dwingelderveld
- 2001 Nationaal Park Dwingelderveld wordt lid van Europarc.

2.3.1 WAAROM IS HET DWINGELDERVELD AANGEWEEZEN ALS NATIONAAL PARK?

Het Dwingelderveld kan beschouwd worden als het grootste aaneengesloten natheideterrein van het vasteland van Europa. De jeneverbosstruwelen behoren tot de grotere van Europa. De grote betekenis van de vennen ligt in het nog optreden van actieve hoogveenvorming, hetgeen in het gehele vasteland van Europa een bijzonder proces is geworden. Tevens dient de veelheid aan typen vennen en heideplassen hoog gewaardeerd te worden, omdat er zeer specifieke levensgemeenschappen

aan gebonden zijn. Voor de vennen en heideplassen, zoals die in Nederland voorkomen, geldt dat ze een zeer beperkt verspreidingsgebied hebben.

De totale combinatie van droge- en natte heide met veentjes, heideplassen en hoogvenen, is uitermate waardevol en uniek in Europa.

De variatie in de bossen op het Dwingelderveld houdt vooral verband met verschillen in microklimaat, vochtomstandigheden, bodem, ouderdom en de dichtheid van het bos. Waardevolle bostypen zijn die met Kraaiheide in de ondergrond, het Gaffeltand-Eikenbos, en de oudere bosjes met soorten als Dalkruid en Veelbloemige salomonszegel. Daarnaast is het mozaïek aan bostypen bijzonder.

Floristisch moet naast de hoge soortenrijkdom aan hogere planten, de aanwezigheid van grote aantallen mossen, korstmossen, paddestoelen en varens hoog gewaardeerd worden. Veel van deze soorten zijn gebonden aan de heide, vennen en heideplassen, de jeneverbesstruwelen en bepaalde delen van de bossen.

Faunistisch is het Dwingelderveld eveneens van grote, nationale en internationale betekenis. Daarbij kan o.a. gedacht worden aan de Wetlandfunctie voor vogels. Het gebied kent vele belangwekkende broedvogels, en heeft van alle Nederlandse heidevelden de meest complete broedvogelbevolking. Belangwekkend is eveneens het voorkomen van aan heide, stuifzanden en vennen gebonden typische insectensoorten waaronder een aantal (zeer) zeldzame vlinder-, haantjes- en loopkeversoorten. Ook de aanwezigheid van zes reptielen- en vele amfibieënsoorten maakt het Dwingelderveld bijzonder.

2.4 LIGGING EN INDELING

Het Nationaal Park Dwingelderveld is 3692 ha groot. Het gebied ligt in het zuidwesten van Drenthe, op het grondgebied van de

gemeente Westerveld. Het Dwingelderveld geeft een representatief beeld van het Drentse esdorpenlandschap, zoals dat in de middeleeuwen is ontstaan. Heidevelden, bossen en jonge heideontginningen maken deel uit van het park. De beekdalen van de Dwingelerstroom en de Ruiner Aa liggen respectievelijk aan de noord- en de zuidzijde van het Dwingelderveld. Beide beekdalen, de esdorpen en de essen maken geen deel uit van het Nationaal Park.

2.5 BEGRENZING

Sedert de instelling van het Nationaal Park in oprichting is de grens ongewijzigd gebleven. Inmiddels hebben de beide grote beheerders hun eigendommen uitgebreid met enkele tientallen hectaren; veelal aan de randen van het Dwingelderveld. Overwogen zou kunnen worden om de grens van het Nationaal Park hieraan aan te passen. Reden hiervoor is een feitelijk gegroeide situatie – het beheren van voormalige landbouwgronden als natuurgebied ten behoeve van het Dwingelderveld – te formaliseren op de kaart. Twee situaties komen, qua omvang, hiervoor in aanmerking: het Anserveld en het Kloosterveld. Op kaart 1 is de begrenzing van het Nationaal Park aangegeven.

2.6 EIGENDOMSITUATIE

Staatsbosbeheer, de Vereniging Natuurmonumenten en enkele honderden particulieren zijn de eigenaren van het Dwingelderveld, zie kaart 5. Staatsbosbeheer bezit circa 1808 ha, de Vereniging Natuurmonumenten circa 1356 ha.

Staatsbosbeheer verwierf in 1904 de eerste gronden om stuifzanden te bebossen. Later kreeg Staatsbosbeheer de Kraloërheide in eigendom. De eerste aankopen van de Vereniging Natuurmonumenten

dateren uit 1928. Ontginning van heide werd hierdoor voor een belangrijk deel voorkomen, maar de landbouwenclaves bij Spier en Ruinen, het Noordenveld en het Anserveld werden in de periode 1936 tot 1960 ontgonnen.

Rond het Nationaal Park zijn in het kader van de Relatienota beheers- en reservaatgebieden begrensd. Voor het Programma Beheer (2000) is de naam reservaatgebied gewijzigd in natuurgebied, ook wel 'nieuwe natuur' genoemd. In onderstaande tabel is de grootte van de verschillende gebieden binnen en aansluitend aan de begrenzing van het Nationaal Park weergegeven en hoever de verwerving van de natuurgebieden is voortgeschreden. De ligging van de beheersgebieden, natuurgebieden en ruimejasgebieden hebben Gedeputeerde Saten vastgelegd in het Gebiedsplan provincie Drenthe (2003), zie kaart 6.

naam	beheersgebied	natuurgebied	natuurgebied aangekocht
Noordenveld (SBB)	0	119	105
Noordenveld (NM)	0	72	51
Lheebroekerzand	0	29	17
Zuid-Lheederes	0	6	4
Lhee Oosteres	14	0	0
Dwingelderveldslagen/Anserveld	0	102	62
Anseres/Ruineres	205	40	36
Ruiner Aa/Oosterma	142	20	0
Kloosterveld	38	48	44
Benderse	0	23	19
Hoorns SBB	0	88	11
Hoorns NM	6	26	12
Kraloo	79	133	25
Terhorsterzand/De Moraine	0	13	13
Totaal	484	719	399

2.7 HISTORISCHE ONTWIKKELING

Een aantal archeologische vondsten van omstreeks 12.000 jaar v. Chr. wijst erop dat bewoning al vroeg in de prehistorie plaatsvond. De alleroudste sporen van menselijke activiteit bestaan uit vuursteen-vondsten bij Spier en bij Kraloo. Archeologen schrijven ze toe aan kort bewoonde kampementen van rendierjagers uit het Laat-paleolithicum. Uit de periode daarna (Mesolithicum 9500-4400 v. Chr.) zijn spo-

ren van meer kampementen gevonden. Een bijzondere vondst is "de boot van Pesse", een uitgeholde, drie meter lange boomstamkano van zo'n 10.000 jaar oud. Nog steeds wordt deze boomstamkano beschouwd als de oudste boot ter wereld. Uit de periode van het Vroeg-neolithicum (4900 – 3400 v. Chr.) is weinig bekend. Er zijn uit die periode geen nederzettingen gevonden. Tussen 3400 en 2850 v. Chr. waren de hunebedbouwers actief (Trechterbekercultuur). In het Dwingelderveld zijn echter geen hunebedden aanwezig. De grafheuvels van het Dwingelderveld stammen uit de periode daarna: de Bronstijd (2000- 750 v. Chr.). De twee grafheuvels nabij het Smitsveen en de grafheuvel nabij het Koelevaratsveen stammen uit de Midden-bronstijd. De grote groep grafheuvels in de Boerdennen stamt vermoedelijk uit de IJzertijd (700 – 0 v. Chr.). De territoria van de oude woonkernen Dwingeloo-Lhee, Ruinen en Pesse-Eursinge zijn ten minste vanaf de IJzertijd en soms vanaf de (late) Bronstijd continu bewoond geweest.

Landgebruik in de Middeleeuwen en vooral ook aan het eind van de 19^e en de 20^e eeuw hebben het landschapsbeeld belangrijk beïnvloed:

- de overgang van bosbegrazing naar begrazing van de heide aan het einde van de Vroege Middeleeuwen;
- introductie van het potstalsysteem, waardoor een duidelijke scheiding tussen esdorpen, essen en heide ontstond. Op de grens van heide en es werden eswallen aangelegd, later werden ook eiken geplant en als hakhout geëxploiteerd;
- overbegrazing van de heide waardoor in de Late Middeleeuwen (1000 - 1500 na Chr.) op grote schaal stuifzanden ontstonden;
- verving van hoogveen en vennen voor turfwinning;
- boekweitcultures;

- bosaanplant in de 19^e en het begin van de 20^e eeuw om het stuifzand vast te leggen;
- ontginning van de heide in de 19^e en 20^e eeuw;
- schaalvergroting, mechanisatie en ontwatering ten behoeve van de landbouw. Peilverlaging in de aangrenzende beekdalen in de tweede helft van de 20^e eeuw.
- natuurontwikkeling en herstelwerkzaamheden oorspronkelijke waterhuishoudkundige situatie laatste decennium 20^e eeuw en begin 21^e eeuw

2.8 KARAKTERISTIEK

2.8.1 Geologie, geomorfologie en bodem

Het Dwingelderveld maakt deel uit van het Drents keileemplateau. De keileemlaag in de ondergrond is door verstuvingsaan het einde van de laatste ijstijd overdekt geraakt met een dekzandlaag van tien centimeter tot twee meter dik. Het gebied kent vier geomorfologische eenheden:

- centrale dekzandgebied (met keileem en hoogveen)
- heuvelruggen van dekzand (essen)
- stuifzanden (duinen)
- beekdalen (laagten)

In het centrale dekzandgebied is de dekzandlaag dun. Er liggen vier grote slenk-systemen: Slenk van de Davidsplassen, Slenk van de Kraloërplassen en Slenk van de Benderse plassen. Deze slenken zijn door erosie van wind en water in de laatste ijstijd ontstaan. Langs de randen van het centrale dekzandgebied liggen 1,5 tot 4 meter hoge stuifzandruggen, die plaatselijk zijn ontgonnen tot essen. Een deel van het Dwingelderveld wordt ingenomen door vastgelegd stuifzand. Het Lheederzand, de Anserdennen/Wiltzangh en het stuifzandgebied vanaf de Wold Aa tot Spier zijn de grootste.

Op het Dwingelderveld komen verschillende bodemtypen voor. Het centrale dekzandgebied kent voornamelijk voedselarme zandgronden met een podzol. Waar op dekzandruggen essen zijn aangelegd wordt de bodem getypeerd als enkeerdgrond. Dit type bodem is ontstaan door eeuwenlange bemesting met plaggen, stalmest en dergelijke. De essen liggen buiten de grenzen van het Nationaal Park. Op de overgang van het centrale dekzandgebied naar de beekdalen zijn in de zandgronden moerige eerdgronden gevormd: bodems met een humeuze bovenlaag. In de beekdalen zelf, buiten de grenzen van het Nationaal Park, zijn onder de vochtige omstandigheden veenbodems ontstaan. In stuifzandgebieden liggen vaaggronden. Dit zijn jonge, nauwelijks ontwikkelde bodems. Op een aantal plaatsen is het stuifzand zover uitgeblazen dat het keileem aan de oppervlakte komt.

2.8.2 Waterhuishouding

Het Dwingelderveld ligt op een relatief hoog gelegen plateau tussen de beekdalen van de Ruiner Aa in het zuiden en de Dwingelerstroom in het noorden. Ondanks de relatief hoge ligging is het een erg nat gebied, een direct gevolg van de bodemopbouw. In de zandige bodem komt namelijk zeer ondiep een keileemlaag voor. Dit is een zeer stugge en slecht doorlatende leemlaag van hooguit enkele meters dik waarop het freatisch water stagneert. Doordat sloten en greppels ontbreken kan het water niet weg en ontstaan in neerslagrijke perioden op grote schaal zeer natte omstandigheden. Doordat het water ook in de zomer niet tot nauwelijks in de ondergrond weg kan zakken blijft het ook in de zomer nat.

Het hydrologisch functioneren van het gebied wordt verder gestuurd door het reliëf in maaiveld en keileem. In zowel maaiveld als in de onderliggende keileem zijn slenken aanwezig. De natuurlijke afwatering

vond plaats via deze ondiepe slenken. Daarnaast zorgt het reliëf in de keileem ervoor dat het ondiepe grondwater langzaam over de keileem naar het centrum van de slenken stroomt. De slenken blijven daardoor het gehele jaar zeer nat wat leidt tot gunstige condities voor vegetatieontwikkeling; vlak langs de slenken worden waardevolle vegetaties aangetroffen. Uit recent onderzoek is gebleken dat er van nature enkele grotere slenken aanwezig zijn. Drie grote slenken wateren in zuidelijke richting af. Twee kleinere slenken sluiten hier in westelijke richting op aan.

2.9 BETEKENIS

Op en rond het Dwingelderveld zijn veel gradiëntsituaties aanwezig:

- van hoog naar laag;
- van droog naar nat;
- van voedselarm naar licht mineraalrijk in de slenken en langs venranden tot mineraalrijk in het beekdal van de Ruiner Aa.

Kenmerkend voor het Dwingelderveld is het grote areaal natte heide met de vele vennen en heideplassen. Het is het grootste aaneengesloten gebied met natte heidevegetaties in Noordwest-Europa (Provincie Drenthe, 1992). De omstandigheden voor natte heide zijn in het Dwingelderveld goed, vanwege de voor water slecht door-dringbare keileemlaag en plaatselijk andere ondoorlatende lagen in de bodem. Onder deze condities kan - bij een neerslagoverschot - hoogveenvorming optreden. Het Holtveen en het Witteveen zijn hoogveenrestanten.

Het Dwingelderveld heeft een belangrijke betekenis voor levensgemeenschappen van droge tot natte heide en bossen. Er komen veel in Nederland zeldzame planten- en diersoorten voor. Verschillende processen beïnvloeden de abiotische om-

standigheden en daarmee ook de ontwikkelingen van de levensgemeenschappen op het Dwingelderveld. Door de effecten van luchtverontreiniging, ontwatering en isolatie zullen - tijdelijk - extra beheersinspanningen bovenop het reguliere beheer nodig zijn om goed ontwikkelde levensgemeenschappen te behouden.

Het gebied herbergt veel sporen uit het verleden, waardoor het ook archeologische en cultuurhistorisch belangrijk is. Het Dwingelderveld heeft, mede hierdoor, de recreant veel te bieden. Het heeft een uitgebreid fiets- en wandelpadennet, waarvan jaarlijks veel bezoekers gebruik maken.

